

Oude wijsheid in de Perzische traditie Rasoul Sorkhabi

Rasoul Sorkhabi PhD, is hoogleraar in de geologie aan de Universiteit van Utah. Zijn leven omvat zowel Oost als West, aangezien hij in Iran, India, Japan en de VS heeft gewoond en gestudeerd. Dit artikel verscheen in *Quest*, winter 2021.

Misschien wel de belangrijkste bijdrage die H.P. Blavatsky aan het intellectuele en spirituele discours van de late negentiende eeuw leverde, was haar nadruk op één enkele 'wijsheidsreligie' die in verschillende culturen en religieuze tradities wordt aangetroffen. Het woord 'theosofie' verwijst in haar ogen naar deze 'wijsheidsreligie'. In haar boek *De Sleutel tot de Theosofie* (1889) traceert ze de oorsprong van dit woord (theosophia = goddelijke wijsheid) tot Ammonius Saccas, een Alexandrijnse filosoof uit de derde eeuw na Christus. Ze vergeleek het met het Sanskriet woord brahm-vidya. Het idee dat deze 'wijsheidsreligie' in alle culturen voorkomt, motiveert ons om de juwelen van verschillende spirituele tradities te verkennen. Dit artikel deelt enkele weinig bekende aspecten van de literatuur over 'wijsheidsreligie' van het oude Perzië. (Alle hier geciteerde vertalingen zijn van de auteur, tenzij anders vermeld.)

Gekoesterde boeken aan het koninklijk hof

Het is bekend dat de religie van Zoroaster de belangrijkste religie van het oude pre-islamitische Perzië (ook Iran genoemd) was. Tegenwoordig is dit een minderheidsreligie in Iran en veel Zoroastriërs wonen in India, waar ze Parsi's worden genoemd (letterlijk 'Perzen'; Contractor, 2003). Het zou echter onjuist zijn om aan te nemen dat het zoroastrisme de enige religieuze of spirituele traditie was in het oude Perzische rijk dat een uitgestrekt gebied besloeg tussen het Romeinse rijk in het westen en het Chinese keizerrijk in het oosten. Zelfs de Perzische hoven stonden open voor uiteenlopende ideeën. Herodotus schrijft in de vijfde eeuw voor Christus, tijdens de Perzische Achaemenidische dynastie, in zijn *Historiën: Geen enkel ras is zo bereid om buitenlandse gebruiken over te nemen als de Perzen* (Herodotus, 63).

De Perzische koningen schijnen in het bezit te zijn geweest van een kostbaar boek, dat hun werd voorgelezen als raad of troost. De oudste verwijzing naar dit boek is te vinden in het oudtestamentische boek *Ester*. Volgens de Bijbel was Ester de Joodse koningin van de Achaemenidische koning Ahasveros (Xerxes) die van 486 tot aan zijn dood in 465 voor Christus regeerde 'van India tot Ethiopië'. (De versie van *Ester* in de *Septuagint*, het Griekse Oude Testament, verwijst naar deze koning als Artaxerxes,

de jongste zoon van Xerxes.) Het boek *Ester* zegt: *Die nacht kon de koning niet in slaap komen. Daarom gaf hij bevel de kronieken te brengen, het boek met de gedenkwaardige gebeurtenissen van het Rijk. Daaruit liet hij zich voorlezen. (Ester 6:1, NBG 2004).* We hebben ook onafhankelijk bewijs voor dit boek in het werk van een Griekse geleerde uit dezelfde tijd. In zijn *Persica* verwijst Ctesias van Caria, een hofarts van Artaxerxes II (die regeerde van 404 tot 358 v.C) naar de *koninklijke perkamenten* of *koninklijke lederen verslagboeken* als een van zijn bronnen aan het hof (Schmitt).

Dit boek (of boeken) is niet bewaard gebleven, maar we kunnen met een redelijke mate van vertrouwen over de inhoud ervan speculeren. Het lijkt erop dat het koninklijke boek twee versies of delen had: scheppingsmythen en geschiedenissen van koningen enerzijds en wijsheidsleringen en ethiek anderzijds.

De mythologische en historische delen gaven verslagen en lessen uit de geschiedenis, vooral aan koningen. Het bijbelboek *Ezra*, dat documenteert hoe Cyrus de Grote (stichter van de Achaemeniden dynastie) de Joden uit hun gevangenschap in Babylon bevrijdde en hen in 538 v.Chr. terugstuurde naar Jeruzalem om hun tempel te herbouwen, vermeldt ook dat deze geschiedenis werd opgetekend in een Perzisch hofboek (*Ezra* 1).

Het ethische en contemplatieve deel van dit boek bood praktische wijsheid en spirituele levensfilosofie, niet alleen voor het koninklijk hof maar ook voor gewone mensen. In zijn *Historiën* wijdt Herodotus enkele pagina's aan 'bepaalde Perzische gewoonten en gebruiken'. Hij schrijft bijvoorbeeld:

Het oprichten van standbeelden, tempels en altaren is onder hen geen geaccepteerde praktijk, en iedereen die zoiets doet wordt als een dwaas beschouwd, omdat, naar men aanneemt, de Perzische religie niet antropomorf is zoals de Griekse. Zeus, in hun systeem, is de hele cirkel van de hemel, en ze offeren aan hem op de toppen van de bergen. Ze aanbidden ook de zon, de maan en de aarde, het vuur, het water en de wind... Het is de aanbidder niet toegestaan te bidden voor een persoonlijke of privé-zegen, maar alleen voor de koning en voor het algemeen welzijn van de gemeenschap, waarvan hij zelf deel uitmaakt...

De periode van de opvoeding van een jongen beslaat de leeftijd van vijf tot twintig, en hen worden slechts drie dingen geleerd: paard te rijden, de boog te gebruiken en de waarheid te spreken... Ze vinden het vertellen van leugens schandelijker dan wat dan ook (Herodotus, 61-64).

Herodotus verwijst ook naar de 'magiër', de zoroastrische priester. Dit woord is de oorsprong van het huidige woord magie; het houdt ook verband met het verhaal van de drie wijzen uit het Oosten die de pasgeboren Jezus in Bethlehem bezochten (*Mattheüs* 2:1-12).

Deze twee delen van het oude Perzische hofboek werden genoemd in andere documenten, die zelfs na de komst van de islam in de zevende eeuw na Christus in Iran opdoken en bewaard bleven. Hier zal ik, om redenen die hieronder worden beschreven, deze twee onderdelen 'Big History' en 'eeuwige wijsheid' noemen.

Big History en zijn lessen

In de afgelopen twee decennia is Big History een populaire term en leergebied geworden - dankzij de inspanningen van historicus David Christian. Volgens de International Big History Association: *Big History probeert de geïntegreerde geschiedenis van de kosmos, de aarde, het leven en de mensheid te begrijpen, met behulp van het beste beschikbare empirische bewijs en wetenschappelijke methoden*. Deze kennis helpt ons vooral om onze culturele en intellectuele ontwikkeling in de grotere context van de natuurlijke geschiedenis van de wereld te plaatsen. Pogingen tot Big History zijn echter niet nieuw; ze gaan terug tot klassieke mythologieën en geschriften van de wereld, die natuurlijk de kennis en het denken van hun eigen tijd gebruikten.

De *Shahnameh* (of *Boek der Koningen*), samengesteld door de dichter Ferdowsi, is een episch werk. Ferdowsi, die in 1020 op tachtigjarige leeftijd stierf, heeft de laatste vier decennia van zijn leven aan dit boek besteed. Met 50.000 rijmende coupletten is dit het grootste epische werk dat ooit door één persoon is gecomponeerd. In tegenstelling tot de Griekse heldendichten, de *Ilias* en de *Odyssee*, of de Indiase heldendichten, de *Mahabharata* en de *Ramayana* die vertellen over een bepaalde periode, oorlog of held, presenteert de *Shahnameh* een enorme uitgestrektheid van tijd en ruimte (Davis, xiii). Het begint met de verschijning van de eerste mens – Kayumars, de eerste koning, die in een grot woonde en dierenhuiden droeg – en eindigt met de dood van de laatste koning van de Sassaniden tijdens de invasie van de moslim Arabieren in de zevende eeuw. Al met al beschrijft het boek een periode van 3962 jaar, deels mythe en deels geschiedenis (Robinson, 153-54).

Een pagina uit het geïllustreerde manuscript van de *Shahnameh* ("Het Boek der Koningen") in opdracht van prins Baysonghor in Iran 1430.

De zoon van Kayumars wordt gedood door Ahriman (de duivel), en zo begint het kosmische conflict tussen goed en kwaad, een zoroastrisch motief dat de rode draad wordt die door de hele *Shahnameh* loopt. In dit perspectief moeten mensen ernaar streven om aan de kant van het goddelijke licht (Ahura Mazda) te staan, dat wordt gekenmerkt door *goede gedachten, goede woorden en goede daden*.

Geografisch beslaat de *Shahnameh* de hele bewoonbare wereld die de ouden kenden: China, Centraal-Azië (Turan), India, Iran, de Grieks-Romeinse wereld en het Arabische schiereiland.

De *Shahnameh* verscheen niet in een vacuüm. Het boek was gebaseerd op pre-islamitische Perzische archieven, met name de *Khotay Namak* (*Koninklijk Boek*),

samengesteld tijdens het bewind van de Sassanische koning Khosrow I, die regeerde van 531 tot 579. Dit boek was een populair werk van Big History in de klassieke tijd. De Griekse dichter en historicus Agathias, die in de zesde eeuw aan het hof van de Byzantijnse keizer Justinianus I diende, stelde zijn *Geschiedenissen* samen deels gebaseerd op de *Khotay Namak*. Na de opkomst van de islam werd de *Khotay Namak* door verschillende personen in het Arabisch vertaald en vormde het een belangrijke informatiebron voor algemene geschiedenissen (*tawarikh*) die in het Arabisch waren geschreven.

Wat het meest interessant is in de *Shahnameh*, voor zover het de wijsheidsreligie betreft, is de manier waarop Ferdowsi de verhalen componeert. Om de termen van Aristoteles te gebruiken, verdeelt hij het verhaal in drie fasen: *theos* (of *logos*: het verhaal zelf), *pathos* (emotie) en *ethos* (ethiek). Elk belangrijk verhaal begint met de herinnering en lofprijzing aan de Ene God, die de bron is van alles - de hemelen, de aarde, het leven en de wijsheid (*kherad*). Zelfs als Ferdowsi verwijst naar brieven geschreven door de koningen en helden, beginnen deze brieven ook vaak met theologie.

Het grootste deel van het verhaal gaat verder met de 'daden en plichten' van moed, hard werken, gerechtigheid en goedheid - allemaal kwaliteiten van ridderlijkheid. Tegen het einde van het verhaal becommentarieert Ferdowsi de vergankelijke aard van het leven en van deze wereld: niets heeft een vast of blijvend bestaan; alles gaat voorbij; deze wereld is als een herberg

gebouwd in de wildernis; geniet van het leven en laat anderen er ook van genieten; doe je best en plant zaden van goedheid. Hier zijn twee citaten:

Dit is de manier van de wereld:

Zij doet ons opstaan uit het stof en verstrooit ons dan op de wind.

Leef nu in vreugde met je geliefde,

en denk na over hoe deze wereld draait en beweegt:

Zij tilt een mens naar de hoogten van plezier en werpt hem dan onder de grond.

De wereld schaamt zich er niet voor om dit te doen.

Deze contemplatie van de voorbijgaande aard van het leven en de overtuiging dat het het beste is om dit uur te koesteren, werd later ontwikkeld in de *Rubaiyat* van Omar Khayyam, een reeks Perzische kwatrijnen die in het Engels zijn vereeuwigd door de vers-vertaling van Edward FitzGerald (1855). Hier zingt FitzGerald de regels van Omar Khayyam:

*Ach, maak het beste van wat we nog kunnen uitgeven.
Voordat ook wij in het stof afdalen:
stof tot stof, en onder het stof te liggen,
zonder wijn, zonder liederen, zonder zanger en - zonder einde!*

De eeuwige filosofie

Het is de eeuwwisseling van de negende eeuw na Christus. De Abbasidische kalief Harun al-Rashid, die het legendarische *Huis van Wijsheid (Bayt al-Hikma)* oprichtte in zijn hoofdstad Bagdad, is net overleden. Een van zijn zonen, Amin, is hem opgevolgd. Zijn andere zoon, Ma'mun, is de gouverneur van de uitgestrekte provincie Khorasan in het noordoosten van Iran. Ma'muns moeder en leermeester zijn Perzen. De Perzen steunen prins Ma'mun voor de troon tegen zijn broer in de hoofdstad. Lokale gouverneurs sturen kostbare geschenken naar Ma'mun. De gouverneur van Kabulstan (Kabul in Afghanistan) stuurt in plaats van materiële geschenken, een oude man Zooban genaamd.

Welke waardevolle dienst kan deze oude man bieden? vraagt de prins.

Zooban antwoordt: *Mijn wijsheid.*

Zooban blijft aan het hof van Ma'mun en moedigt de prins aan op te trekken en Bagdad in te nemen. In 813 trekt Ma'mun triomferend de hoofdstad binnen. Zijn heerschappij markeert het begin van de gouden eeuw van geleerdheid, vertalingen en wetenschap in de islamitische beschaving. Ma'mun wil Zooban belonen en biedt hem geld aan, maar Zooban zegt: *Ik wil iets dat veel waardevoller is dan geld.*

Ma'mun vraagt hem: *Wat?*

Zooban antwoordt: *Er ligt een boek verborgen in de ruïnes van het paleis van de Perzische koningen in Mada'en, in de buurt van Bagdad.*

De kalief geeft opdracht om te graven en het boek te zoeken, en inderdaad worden er bladen met geschriften gevonden in een verzegelde doos. *Wat voor boek is dit?* vraagt men.

Zooban zegt: *Dit boek heet Javidan Kherad (eeuwige filosofie; ook Khirad). Het is geschreven door Ganjur, de zoon van Ispandiyar, die de premier (vizier) was van de koning Iranshahr.*

De uitdrukking 'eeuwige filosofie' (*perennial philosophy*) werd in onze tijd gepopulariseerd door het gelijknamige boek van Aldous Huxley. De eerste regel in Huxley's boek zegt dat de uitdrukking *philosophia perennis* werd bedacht door de zeventiende-eeuwse Duitse filosoof Gottfried Wilhelm Leibniz. Maar het lijkt erop dat deze term, evenals een boek van dien aard, teruggaat tot de hoven van oude Perzische koningen.

Geleerden hebben Ganjur, de minister van Iranshahr, niet kunnen identificeren. Het lijkt een generieke naam te zijn, want *Ganjur* betekent 'schat', en *Iranshahr* was de naam van Iran tijdens de Sassanidische periode (224-651 AD).

Terug naar Zooban in de negende eeuw. De oude man neemt zijn gewenste boek mee naar huis, maar Ma'muns premier, Hassan ibn Fazl, wordt nieuwsgierig naar de inhoud en vraagt Zooban om het boek in het Arabisch te laten vertalen. Er wordt een geleerde ingehuurd die de Perzische taal van het Sassanidische tijdperk kent, en

Zooban geeft het eerste hoofdstuk ('dertig bladen' van het boek) af voor de Arabische vertaling. Dit hoofdstuk bevatte de uitspraken van koning Hooshang (de kleinzoon van Kayumars, de oorspronkelijke mens). Wat de rest van het boek betreft, zegt Zooban: *De resterende bladen bevatten een aantal geheimen die niet bekend mogen worden gemaakt.*

Zelfs deze gedeeltelijke Arabische vertaling zou zoveel indruk hebben gemaakt op Ma'mun dat hij, toen hij het manuscript voor het eerst opende om te lezen, zijn gebed uitstelde omdat hij zich er niet op kon concentreren voordat hij het boek uit had. De Arabische vertaling kwam in handen van de Perzische geleerde en hofbibliothecaris Ibn Miskawayh (932-1030 AD), die verschillende hoofdstukken toevoegde over de wijsheidsuitspraken van de vroege islamitische, Indiase en Griekse denkers. Ibn Miskawayh schreef ook een inleiding op het boek (het bovenstaande verhaal komt eigenlijk uit zijn inleiding). Het Arabische werk van Ibn Miskawayh, met nog steeds de originele Perzische titel *Javidan Kherad*, is bewaard gebleven en werd in 1952 in Egypte gedrukt. (Abdul Rahman Badawi, de uitgever van de moderne Arabische editie, noemde het *Al-Hikma Al-Khalidah* in het Arabisch, ondertiteld *Javidan Kherad*, beide betekenissen eeuwige filosofie.)

Het boek is drie keer in modern Perzisch vertaald: eerst door Sharaf al-din Qazwini in het dertiende-eeuwse Iran; ten tweede door Taqi al-Din Shushtrari tijdens het bewind van de Indiase Mogul-koning Jahangir (1605-1637), en ten derde door Shams al-Din Husayn Hakim tijdens het bewind van Aurangzeb in India (1652-1707). Al deze Perzische vertalingen zijn bewaard gebleven en zijn gedrukt in Iran en India.

De *Javidan Kherad* is niet in het Engels vertaald. Alleen het eerste hoofdstuk, de uitspraken van Hooshang, werd vertaald door Edward Henry Palmer (1840-1882), een fellow van St. John's College, Cambridge (Palmer, 1869). Palmer gebruikte de derde Perzische vertaling en vergeleek deze met een Arabisch manuscript in de bibliotheek van St. Augustine's College in Canterbury.

Door de jaren heen heb ik bij het lezen van passages uit de *Javidan Kherad* ook gedacht aan de gouverneur van Kabul en waarom hij Zooban

naar het hof van de kalief stuurde. Ik wou dat Zooban genereus genoeg was geweest om het hele boek te delen, maar hij had waarschijnlijk zijn eigen redenen.

Hooshang was de derde koning van de Pishdadiaanse dynastie, de mythische eerste dynastie van Perzië. Het woord *pishdad* betekent 'eerste rechtvaardigheid' of 'vroegste

orde', en wordt in de *Shahnameh* beschreven als het eerste koninkrijk. Het is duidelijk dat wat in de *Javidan Kherad* is opgetekend niet echt door Hooshang is geschreven, maar zijn naam duidt op de oudheid van deze wijsheidsleringen in Perzië, aangezien men ook dacht dat Hooshang de persoon was die vuur ontdekte en het schrift uitvond. De volgende zijn de eerste regels van zijn uitspraken:

*De bron van alle dingen ligt in God, die ook het einde van alles is.
Succes en genade komen van God, die het waard is om geprezen te worden.
Wie zijn nederige begin kent, wordt dankbaar.
En wie zijn einde kent, wordt oprecht en nederig.
Wie begrijpt wat succes is, wordt niet arrogant, en
wie begrijpt wat genade is, accepteert, vertrouwt en veroorzaakt geen conflict.
Het hoogste dat mensen in deze wereld wordt geschonken, is wijsheid,
gelijk vergeving voor het hiernamaals is.*

Blavatsky en de *Javidan Kherad*

In haar belangrijkste werken, *Isis Ontsluierd* en *De Geheime Leer* bespreekt mevrouw. Blavatsky (HPB) de Zoroastrische religie, maar verwijst niet naar de *Javidan Kherad*. Blijkbaar kwam ze vooral in contact met het zoroastrisme toen zij en kolonel Henry Steel Olcott in 1879 naar India gingen en aankwamen in Bombay (Mumbai), waar veel Indiase parsi's wonen. De derde Perzische editie van de *Javidan Khirad* werd in 1876 in Bombay gedrukt door Maneckji Limji Hataria (1813-1890), een Indiase parsi, en hij overhandigde een exemplaar van deze editie aan mevrouw Blavatsky en kolonel Olcott bij hun aankomst in Bombay.

Blavatsky lanceerde het tijdschrift *The Theosophist* in Bombay (later verhuisde het naar Adyar). Dankzij Maneckji Hataria leerde Blavatsky dit boek kennen en schreef zij een recensie in het aprilnummer van 1882 van *The Theosophist*. (De recensie is niet ondertekend, maar volgens Boris de Zirkoff, redacteur van HPB's *Collective Writings*, kan het aannemelijk aan haar worden toegeschreven. (Zie zijn commentaar bij Blavatsky, *Collected Writings*, 3:463-64n.) HPB verwees ook naar de *Javidan Kherad* in een artikel uit 1882 over Zoroaster: *Er bestaat onder de Perzische Parsees een boek dat ouder is dan de huidige Zoroastrische geschriften. De titel is Javidan Kherad, of Eeuwige Wijsheid, een werk over praktische filosofie van magie met natuurlijke verklaringen. Thos. Hyde spreekt erover in zijn voorwoord bij Historia Religionis Veterum Persarum (De geschiedenis van de religies van de oude Perzen, 1700: Blavatsky, Zoroaster, 463-64). Later, in haar boek *Gems from the East* (1890), citeerde Blavatsky uitgebreid uit Palmers vertaling, waaronder het volgende: Vier dingen worden groter door gebruik: gezondheid, rijkdom, doorzettingsvermogen en lichtgelovigheid.*

De *Shahnameh* en de *Javidan Khirad* zijn twee schitterende voorbeelden van oude Perzische literatuur die veel te bieden hebben voor onze verlichting en ons welzijn in de moderne tijd. Zij verdienen meer studie en zelfs artistieke aandacht, want zoals Henry Corbin, de eminente Franse geleerde, ooit opmerkte: *Perzische mystiek kan ons helpen ons gevoel van schoonheid te herstellen die in de wereld van vandaag wordt aangevallen door een ware razernij van ontkenning en vernietiging* (Corbin, 236).

Bronnen

Badawi, A.R., ed. *Al-Hikmah al-Khâlidah, Jâvidân Khirad, of Abu Ali Ahmad ibn Muhammad Muskawayh*. Cairo: Maktab al-Najdh al-Misriyyah, 1952.

Blavatsky, H.P. *Gems from the East: A Birthday Book of Precepts and Axioms*. London: Theosophical Publishing Society, 1890.

———. 'The Javidan Kherad, or 'Eternal Wisdom'.' *The Theosophist* 3, April 1882: 180–81.

———. 'Zoroaster in 'History and Zarathushtra in the Secret Records.' In Boris de Zirkoff, ed. *H.P. Blavatsky: Collected Writings*, Vol. 3: 1881–82. Wheaton: Theosophical Publishing House, 1982: 449–68.

Contractor, Dinshaw, and Hutoxy Contractor. Zoroastrianism: History, Beliefs, and Practices. In *Quest* 91, no. 1 (Jan.-Feb. 2003): 4–9.

Corbin, Henry, *The Voyage and the Messenger: Iran and Philosophy*. Translated by Joseph H. Rowe. Berkeley, Calif.: North Atlantic Books, 1998.

Davis, D., trans. *Shahnameh: The Persian Book of Kings by Abolqasem Ferdowsi*. New York: Penguin, 2006.

Herodotus. *Historiën*. Diverse vertalingen.

Palmer, E.H. The Javidan Khirad; or, the Proverbial Philosophy of Ancient Persia. In *The Student and Intellectual Observer of Science, Literature, and Art* 2 (1869): 168–80.

Robinson, B.W. *The Persian Book of Kings: An Epitome of the Shahnama of Firdawsî*. London: Routledge-Curzon, 2002.

Schmitt, R., "Ctesias." In *Encyclopedia Iranica*, 6:441–46: <https://iranicaonline.org/articles/ctesias>- last updated Nov. 2, 2011.

Vertaling Marianne Plokker